

Bijlage - Soortbeschrijvingen

Voorjaarstellingen

Verantwoord beheren en benutten

 nederlandse

Jagers
vereniging

Colofon

© Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, Amersfoort

Deze soortbeschrijvingen dienen als bijlage bij de handleiding voorjaarstellingen van de Jagersvereniging. De handleiding kwam tot stand dankzij experts uit alle provinciale afdelingen van de Jagersvereniging, een groot aantal kritische lezers én feedback van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Het heeft de unanieme steun van alle provinciale afdelingen en daarmee een breed draagvlak onder wildbeheereenheden en tellers.

Samenstelling: Evelien Jongepier

Foto's: Archief Jagersvereniging

Adviseurs: Anne-Jan Staal, Arnold Bregman, Bas Schuiten, Conny Holdinga, Erik Koffeman, Erik Snoek, Erik van der Horst, Erik van Til, Geuje van Dijk, Harrij Meijs, Henk Emmerzaal, Jacob Goelema, Jan Peter Spierenburg, Jasper Zwartz, Jeroen Koorevaar, Johan Kenzeler, Jos van Raaij, Kees van den Berg, Lei Jansen, Leon Mol, Marcel van der Wal, Remco Veelenturf, Ruud Mutsaers, Sam Plaatsman, Thomas van Geelen, Willem Udo.

Deze bijlage is ook als PDF te downloaden op www.jagersvereniging.nl/voorjaarstellingen

Bijlage: Soortbeschrijvingen uit de opleiding Jacht & Faunabeheer van de Stichting Jachtopleidingen Nederland.

Citatie: Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (2025) *Handleiding voorjaarstellingen*. Amersfoort.

Adres: Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, Prinses Marielaan 2, Postbus 1165, 3800 BD Amersfoort

www.jagersvereniging.nl

info@jagersvereniging.nl

Soortbeschrijvingen

De meeste faunasoorten die geteld worden tijdens de voorjaarstellingen zijn algemeen voorkomende soorten in het Nederlandse landschap. Toch is het belangrijk dat tellers kennis hebben van hun uiterlijk, voorkomen, gedrag en leefwijze.

Iedereen kan meetellen

Leden van de wildbeheereenheden beschikken over deze soortenkennis door eigen ervaring in het veld, maar ook via de SJN-cursus Jacht en Faunabeheer die alle leden met succes hebben afgelegd. Om deze informatie ook beschikbaar te maken voor andere vrijwilligers, volgt in deze bijlage een beschrijving per soort uit de SJN-cursus.

Moet ik alles tellen?

Nee, welke soorten geteld worden hangt af van de provinciale faunabeheerdoelstellingen. Iedereen telt de wildlijst-soorten; fazant, haas, houtduif, konijn en wilde eend. Uw faunabeheereenheid bepaalt welke andere soorten geteld worden binnen uw regio. Uw WBE-faunacoördinator informeert u hierover.

Watervogels	Haarwild en andere kleine zoogdieren	Veerwild en andere vogels
Wilde eend 27	Haas 41	Fazant 61
Smient 29	Konijn 43	Patrijs 63
Nijlgans 30	Vos 45	Houtduif 65
Grauwe gans 32	Das 48	Holenduif 67
Kolgans 34	Boommarter 50	Zwarte kraai 68
Brandgans 35	Steenmarter 51	Roek 69
Rotgans 36	Verwilderde huiskat 53	Kauw 70
Canadese gans 37	Muskusrat 54	Ekster 71
Meerkoet 38	Woelrat 55	Gaai 72
Knobbelzwaan 39	Verwilderde nerts 56	
Aalscholver 40	Wasbeer 57	
	Wasbeerhond 58	
	Bever 59	

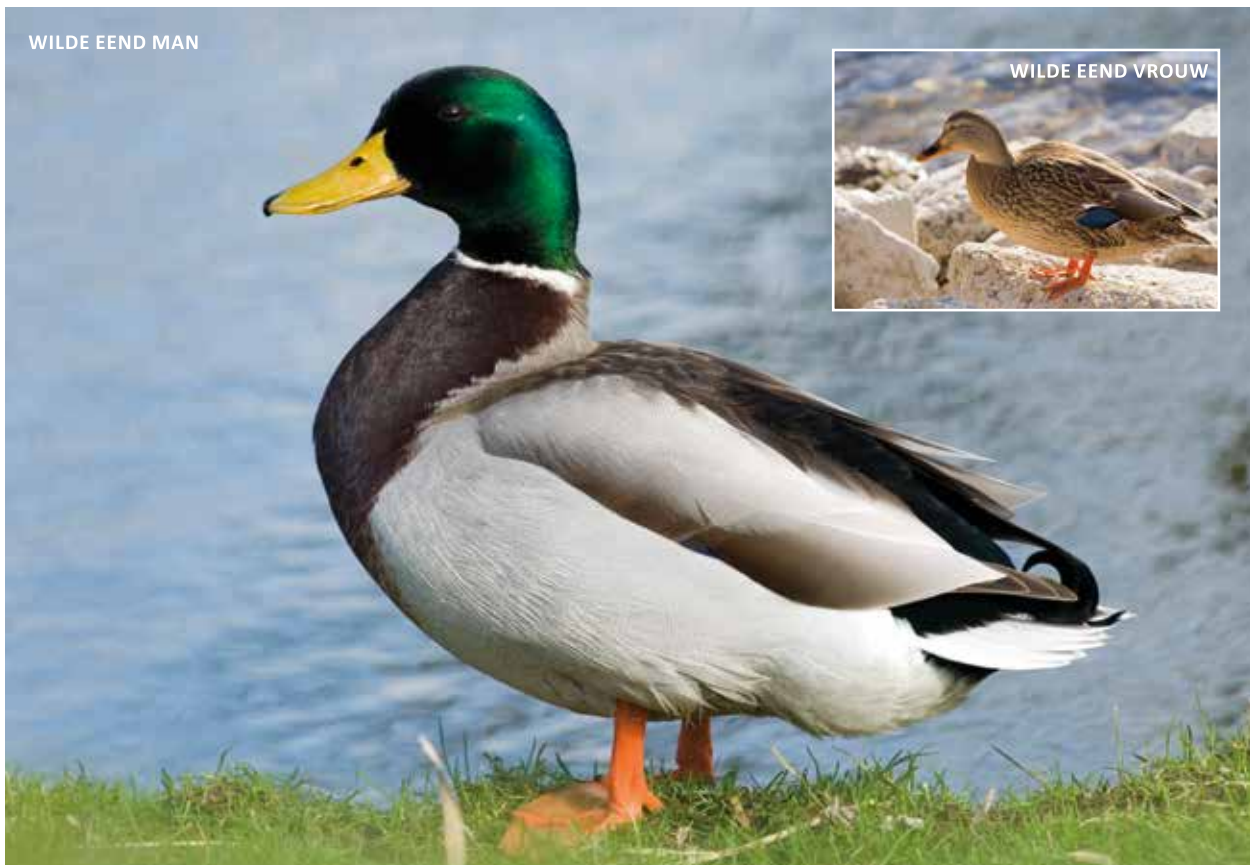
Wilde eend

Beschrijving

De **woerd** heeft in zijn winterkleed een glanzend groene kop met een smalle witte halsband, een bruine borst, lichtgrijze onderdelen en een zwarte achterkant met enkele krulveren en witte staartpennen. De snavel is groen tot geelachtig. Het eendje is bruin gevlekt en heeft een geelbruine snavel, een donkere rug en bruine zijden. Bij beide is de **vleugelspiegel** paarsblauw en afgezet met twee witte zomen. De poten zijn oranje. Na de zomerrui (in zijn **eclipskleed**) ziet de woerd er, op de ietwat donkerder tint na, net zo uit als het eendje. Door kruising met tamme eenden die alle van deze soort afstammen, komen alle mogelijke kleurvariaties voor, zoals wit, bont en egaal bruin. Soms heeft de woerd daardoor geen witte halsring. Eenden met deze kleurafwijkingen worden ook wel 'soepeenden' genoemd. Grootte: 58 centimeter. Gemiddeld gewicht: plm. één kilo.

- **Woerd: mannetjeseend**
- **Vleugelspiegel: tekening over de vleugels**
- **Eclipskleed: het onopvallende verenkleed van ganzen en eenden als ze in de rui zijn (en dus niet kunnen vliegen) na het broedseizoen**

Als je als jager wilt weten of je een jonge of een volwassen vogel hebt geschoten, kun je de staartveren en de zwemvliezen wat nauwkeuriger bekijken. De staartveren van jonge exemplaren vertonen tot eind september een rafelig uiteinde en de zwemvliezen zijn donker. Bij volwassen wilde eenden lopen de punten van de staartveren spits toe en zijn de zwemvliezen oranje. Jong en oud zijn ook te onderscheiden door een dode eend aan zijn ondersnavel bij het uiteinde vast te houden. Knapt deze dan is het een jonge eend.

Voorkomen

De wilde eend komt als broedvogel in vrijwel heel Europa voor. Overwinteren doet hij meestal in het westen, midden en zuiden. In Nederland broeden 350.000 tot 500.000 paren. Sinds ongeveer 1990 nemen de aantallen om onduidelijke redenen af. Sinds 2000 met zo'n twintig procent. Ook het aantal vogels dat 's winters in ons land wordt geteld, zakt. De oorzaak kan liggen in de mildere winters, waardoor Noord-Europese vogels minder de neiging hebben om in ons land te overwinteren.

Elders in Europa nemen de aantallen weer wat toe. In de herfst en de winter komen hier ook wilde eenden voor uit Scandinavië, het noordwesten van Rusland, Duitsland en Polen. In strenge winters trekken Nederlandse eenden naar het zuiden. In januari ligt het aantal overwinteraars rond de 600.000.

- Nederlandse eenden trekken in strenge winters naar het zuiden-

Biotoop

Wilde eenden komen in en buiten de broedtijd overal voor, tot in steden en parken. Waterrijke gebieden met voldoende dekking (poldersloten, meren en plassen) hebben de voorkeur. Daar is beschutting voor de nesten en de **pullen (of pijlen)**. Na het broedseizoen gaan de woerden naar grotere wateren (rivierarmen, meren, poelen, plasjes en **petgaten** in weidegebieden) om verborgen in het riet veilig te ruïen. Tijdens de ruï kunnen zij namelijk enige tijd niet vliegen. De eendjes ruïen doordat ze de zorg hebben voor het grootbrengen van de jongen wat later. In het begin van het jachtseizoen kan de jager dan ook nog eenden aantreffen die niet (goed) kunnen vliegen omdat ze nog in de ruï zijn. Het is verboden deze niet vliegvlugge vogels te schieten.

- **Pul of pijl: jong van de eend**
- **Petgaten: gaten die zijn ontstaan door het uitbaggeren van veen**

Gedrag/leefwijze

Eenden zijn gedeeltelijk nachtdieren. Anders dan ganzen **foerageren** ze 's avonds en 's nachts. Op de zogenaamde avondtrek vliegen ze naar plaatsen waar voedsel is te vinden, bijvoorbeeld graan of erwten. Ook foerageren ze graag op maisstoppels. In de vroege ochtend vliegen ze terug (ochtendtrek) naar hun dagverblijven op en bij meren, plassen, poelen en sloten.

- **Foerageren: op voedsel uitgaan, voedsel zoeken**

Voortplanting

In de wintermaanden worden paartjes gevormd. Het eieren leggen en broeden begint soms al eind februari en kan tot in juni doorgaan. De nesten zijn te vinden onder struikgewas, in het riet, in een **griend**, onder rietmijten of in en op knotwilgen. Ook kunstnesten als eendenkorven worden graag bezet. Alleen de eendjes brengen de jongen groot. Het aantal eieren loopt uiteen van acht tot vijftien. De kleur is vuilwit tot vuilgroen. Het broeden duurt ongeveer 28 dagen en de jongen zijn na zeven weken vliegvlug.

- **Griend: kleine, begroeide zandplaat**

Voedsel

Wilde eenden zijn wat voedsel betreft niet erg kieskeurig. Het plantaardige voedsel bestaat uit waterplanten, gras, eendenkroos, knolletjes van aardappelen, mais, eikels, peulvruchten en granen, het dierlijke voedsel uit slakken, wormen, insecten en kreeftjes. De pullen eten de eerste weken vooral dierlijk voedsel (insecten) en zijn erg gevoelig voor koud weer en predatie.

Smient

Beschrijving

De woerd heeft in winterkleed een roestbruine hals en kop met gele kruin, een rossigbruine borst en fijn gestreepte grijze flanken en rug. De vleugelspiegel is groen-zwart. Opvallend is de witte schouderplek bij de volwassen woerd. De poten zijn grijszwart. Het eendje verschilt van de wilde eend door haar geringere grootte, de veel kleinere blauwe snavel en door de witte buik. Grootte: 46 centimeter. Gemiddeld gewicht: ongeveer 700 gram.

Voorkomen

In vergelijking met andere zwemeenden broedt de smient erg noordelijk (Scandinavië en het noorden van Rusland). Ze overwinteren in Noordwest-Europa en rond de Middellandse Zee en de Zwarte Zee. In ons land is de smient een zeldzame broedvogel. Van september tot mei is hij een doortrekker en een wintergast. In januari kan het aantal 750.000 bedragen. Smienten zijn dan te vinden langs de Waddenkust, in Friesland, Noord- en Zuid-Holland en in het deltagebied. In april vertrekken ze weer naar noordelijke broedgebieden.

Voorkomen In vergelijking met andere zwemeenden broedt de smient erg noordelijk (Scandinavië en het noorden van Rusland). Ze overwinteren in Noordwest-Europa en rond de Middellandse Zee en de Zwarte Zee. In ons land is de smient een zeldzame broedvogel. Van september tot mei is hij een doortrekker en een wintergast. In januari kan het aantal 750.000 bedragen. Smienten zijn dan te vinden langs de Waddenkust, in Friesland, Noord- en Zuid-Holland en in het deltagebied. In april vertrekken ze weer naar noordelijke broedgebieden.

Biotoop Smienten verblijven overdag op drassige graslanden, bij meren, plassen, petgaten en grotere kanalen. 's Nachts zoeken ze voedsel op natte graslanden, maar ook op akkers met wintertarwe en op kwelders.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Smienten leven vrijwel altijd in grotere groepen. Ze vliegen snel. De woerden laten dan een kenmerkend gefluit horen. Smienten zoeken hun voedsel op dezelfde plaatsen als de ganzen, maar op andere tijden. Ganzen foerageren overdag, smienten 's nachts.

Het voedsel van smienten bestaat uit gras, wintertarwe, zeekraal en kweldergrassen. Omdat ze belangrijke schade aan graslanden kunnen veroorzaken, worden soms ontheffingen gegeven voor afschot. Tijdens de avondtrek zijn de smienten goed van wilde eenden te onderscheiden door hun witte buikjes en kenmerkende gefluit.

Nijlgans

Beschrijving De Nijlgans is een vrij grote gansachtige eend met een lange nek en lange poten. Het mannetje produceert een hees geluid. De twee geslachten hebben dezelfde kleuren: van boven een roodbruin tot grijsachtig verenkleed en van onderen beigegrijs met een donkerbruine buikvlek. De kop is licht met een kenmerkend donkere, bruine oogvlek. De poten en snavel zijn roze. Tijdens de vlucht zijn de witte voorvleugel en zwarte slagpennen opvallend. De jongen missen de bruine vlek aan de kop. Ze zijn ongeveer even groot als een kolgans. Grootte: circa 75 centimeter. Gemiddeld gewicht: ongeveer 2,3 kilo.

- Poten en snavel van Nijlgans zijn roze -

Voorkomen Het natuurlijke verspreidingsgebied van de Nijlgans ligt in Afrika tot in Egypte. Nijlganzen die hier voorkomen, hebben zich verspreid vanuit verwilderde parkvogels. Het zijn standvogels die inmiddels in heel Nederland voorkomen. Het zijn exoten en behoren daarom tot de niet beschermde diersoorten. Per provincie wordt er verschillend met deze vogels omgegaan: van vrijstelling tot soms zelfs bescherming. De broedpopulatie is sinds 1995 fors toegenomen en bedraagt nu ongeveer 10.000 paren. In de winter worden hier ongeveer 48.000 nijlganzen geteld.

Voortplanting Ze broeden zowel op de grond als in de bomen, bijvoorbeeld in een verlaten kraaiennest. Door de relatief grote legsels (zeven tot negen eieren) is er sprake van een aanzienlijke reproductie. Er worden ook legsels met meer dan tien eieren gevonden. De zwartwit gevlekte jongen zijn na circa zeventig dagen zelfstandig.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Nijlganzen zijn agressief tegen soortgenoten, maar ook tegen andere vogels. Ze zijn in staat de jongen van andere watervogels te verdrinken. Het voedsel bestaat uit gras, granen, zaden en aardappelresten. We kunnen deze vogels gedurende het hele jaar in het jachtveld tegenkomen.

Grauwe gans

Beschrijving

De grauwe gans is met de rietgans een van de grotere ganzen. De grauwe gans is in de vlucht goed van de rietgans te onderscheiden, omdat hij een lichtgrijze voorvleugel heeft die met goed licht meteen opvalt. De volwassen vogels hebben soms een paar zwarte vlekken op de buik, die echter veel minder duidelijk zijn dan bij de wat kleinere kolgans. De stevige snavel is oranje en de poten zijn roze. De Oost-Europese vorm van de grauwe gans heeft een roze snavel. Grootte: 76-89 centimeter. Gemiddeld gewicht: ongeveer drie kilo.

Voorkomen

De broedgebieden van de grauwe gans liggen verspreid over Scandinavië, Midden- en Oost-Europa. Ze overwinteren vooral in West- en Zuid-Europa. In Nederland is de grauwe gans broedvogel. Het is ook een doortrekker en wintergast. Het aantal broedende paren neemt toe. Momenteel broeden in Nederland meer dan 75.000 paren. Het aantal hier in de zomer aanwezige vogels bedraagt zo'n half miljoen. Belangrijke broedgebieden van waaruit de soort zich heeft uitgebreid zijn de Oostvaardersplassen, de Biesbosch en het rivierengebied. In de Oostvaardersplassen ruien grote aantallen (tot 20.000). Ons land wordt al vanaf september aangedaan door grauwe ganzen die van Scandinavië op weg zijn naar de overwinteringsgebieden in Spanje. Ze zijn dan vooral te vinden in de Dollard, het Lauwersmeer, langs de IJsselmeerkust en in het rivieren- en deltagebied. Sinds 2009 zijn er in Nederland meer dan 350.000 wintergasten.

GRAUWE GANS

Biotoop

De grauwe gans zoekt als broedvogel ondiep water op met een sterke begroeiing van biezen, riet en lisdodden. Ze foerageren dan veelvuldig op graslanden en richten daar veel schade aan. In de herfst en het voorjaar zien we ze ook veel op akkers.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Net als de andere soorten gaan grauwe ganzen overdag op voedsel uit en eten graag gras, wintergraan, aardappelen, bietenkoppen, biezen (wortelstokken) en riet. Voor de nacht zoeken ze meren, plassen en rivierslenken op. Ze foerageren vaak in grote groepen die uit families en alleenstaande jonge vogels bestaan. Soms vormen deze laatste een aparte groep.

- Grauwe ganzen foerageren in grote groepen -

Voortplanting

Grauwe ganzen broeden pas in hun derde levensjaar, de vogels in Nederland broeden meestal al in hun tweede levensjaar. Het broedseizoen duurt van begin maart tot half mei. Ze nestelen graag in uitgestrekte moerassen, rietoevers, maar eveneens in natuur- en recreatiegebieden en ook steeds meer nabij bebouwd gebied. Ze leggen vier tot zes eieren die na 28 dagen uitkomen. Na acht weken kunnen de jongen vliegen. De familieband blijft tot het volgende voorjaar bestaan.

Kolgans

Beschrijving De kolgans is kleiner en donkerder dan de grauwe gans. De overjarige vogels hebben brede zwarte dwarsstrepen op buik en borst. De kolgans heeft zijn naam te danken aan de witte vlek, de kol, aan de snavelbasis. Eerstejaars vogels hebben de zwarte buikstrepen en de kol nog niet. Kolganzen zijn luidruchtige vogels die van ver te horen zijn. (Een kleiner broertje van de kolgans is de dwerggans die hier bij hoge uitzondering overwintert. Deze gans heeft een gele oogring, de snavel is roze, de poten zijn oranje en een kol die doorloopt tot op de kop.)
Grootte: 66 centimeter. Gemiddeld gewicht: ongeveer 2,3 kilo.

Voorkomen In Nederland kennen we de kolgans als overwinteraar. Broeden doen ze in het hoge noorden van Rusland. In oktober kunnen de eerste hier - en dan vooral in Friesland - zijn. Begin december komen de meeste kolganzen om tot maart te blijven. Hun aantal is de laatste jaren sterk gestegen tot meer dan 800.000, en dat is het overgrote deel van het totaal in Noordwest-Europa. Ze zijn vooral te vinden in Friesland, de IJsselmeerpolders, de IJsselmonding, het delta- en rivierengebied en in westelijk Noord-Brabant. In Nederland broeden er tussen de 500 en 2.000 kolganzen, mogelijk nazaten van lokvogels of ontsnapte dieren.

Biotoop Kolganzen verkiezen een open landschap, dus bouw- en grasland.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Kolganzen gaan 's morgens vroeg in grote groepen op voedsel uit dat bestaat uit gras en wintergraan. 's Avonds vliegen ze terug naar hun slaapplekken op meren, plassen en drassige graslanden. De ochtend- en avondtrek zijn door het geluid van de grote groepen vogels erg opvallend.

Brandgans

Beschrijving

Zwartbonte brandganzen zijn iets kleiner dan kolganzen. Ze hebben een zwarte hals, een grijswitte buik en een zwart-witte rug. De kop is wit en het zwart van de nek loopt door tot op de schedel. Een 'keffend' geluid en een rommelig vluchtpatroon zijn kenmerkend voor een groep brandganzen. Grootte: 58-69 centimeter.

Voorkomen

De brandganzen die op Groenland, op Spitsbergen en op Nova Zembla broeden, hebben elk hun eigen overwinteringsgebied. Die van Groenland gaan naar Ierland, die van Spitsbergen naar Schotland en de brandganzen van Nova Zembla komen naar Nederland. Ze zijn hier van oktober tot in april en zijn dan vooral te vinden rond het Waddengebied, de Lauwersmeer, in Friesland, de IJsselmeerpolders en in het Deltagebied. De aantallen kunnen oplopen tot 750.000 brandganzen in januari. Sinds enkele decennia broeden er ook brandganzen in Nederland. Die aantallen nemen in snel tempo toe. Naar schatting verblijven er in de zomer ongeveer 50.000 brandganzen in Nederland waarvan meer dan 10.000 broedparen.

- In broedgebieden vormen brandganzen kleine kolonies -

Biotoop

In de broedgebieden vormen de brandganzen vaak kleine kolonies. In de herfst en de winter zoeken ze hun voedsel op kwelders en cultuurgrasland. In akkerbouwgebieden foerageren ze ook op wintergraan.

Rotgans

Beschrijving

De rotgans is een van de kleinste ganzen. Hij is iets groter dan de wilde eend. Deze gans is donkergekleurd en heeft aan weerszijden van de hals een witte vlek. Eerstejaars vogels hebben deze vlek nog niet. Ze hebben net als andere ganzensoorten een witte anaalstreek. Een groepje rotganzen maakt een zeer kenmerkend geluid: rot-rot-rot.

Grootte: 56-61 centimeter.

In Europa kennen we twee typen, namelijk de zwartbuikrotgans die in Siberië broedt en de witbuikrotgans die op Groenland en Spitsbergen broedt. De laatste heeft een witachtige buik en borst.

Voorkomen

De rotganzen die broeden in de Siberische toendra, komen voor de overwintering naar Zuidoost-Engeland, Nederland en het westen van Frankrijk. Ze zijn hier van oktober tot in mei, vooral langs de zee kust bij de Wadden en het deltagebied, de meeste in het voorjaar (60.000 tot 80.000). De aantallen kunnen sterk uiteenlopen doordat slecht weer het broeden kan laten mislukken. In de jaren dertig daalde het aantal sterk door gebrek aan zee gras en een te zware jachtdruk. Nadat in 1972 in Denemarken de jacht op rotganzen werd verboden, stegen de aantallen weer. Naar schatting zijn er nu zo'n 180.000 vogels.

Biotoop

Rotganzen zijn typische kustvogels. Hun voedsel zoeken ze op kwelders en slikken, maar ook op aangrenzend cultuurgrasland en velden met wintertarwe.

Canadese gans

Beschrijving De Canadese gans, in de volksmond ook wel Canadagans genoemd, is veel groter dan de andere ganzen. Hij heeft een lange zwarte hals met witte keel- en kopvlekken. Voor de rest is de vogel lichtbruin. Er worden tal van variaties, vooral in grootte, beschreven die lastig te onderscheiden zijn. In Nederland hebben we vooral te maken met de Grote Canadese gans. Ze maken een langgerekt trompetachtig geluid.

Voorkomen De Canadagans is waarschijnlijk met westerstormen via Groenland en IJsland naar Zweden gekomen, maar ook ontsnapt uit watervogelcollecties. Deze gans broedt behalve in Engeland en Zweden nu ook in Noorwegen en in Nederland. Het aantal broedparen breidt zeer sterk uit en wordt op minstens 10.000 geschat. Ze overwinteren in het Oostzeegebied en in Engeland, maar ook in Nederland in aantallen van 30.000 tot 40.000 stuks.

Biotoop De Canadagans houdt zich het liefst op in open graslanden. Ze broeden in rietachtige vegetaties.

Meerkoet

Beschrijving

De meerkoet is een gedrongen zwarte vogel met een opvallende witte bles boven de snavel. De tenen zijn gelobd en niet zoals bij de eend met elkaar verbonden door zwemvliezen. De poten zijn groen. De meerkoet lijkt erg veel op het eveneens zwarte waterhoen, maar deze heeft een rode bles en snavel, een witte flankstreep en een goed zichtbaar witte onderstaart. Het waterhoen zwemt met schokkende bewegingen. Grootte van de meerkoet: 38 centimeter.

voorkomen

De meerkoet broedt in vrijwel heel Europa. De vogels die in Noord-Europa broeden, overwinteren in Noordwest-Europa. In Nederland is de meerkoet broedvogel en overwinteraar. Hij is hier dus het gehele jaar te zien. Het aantal broedparen ligt tussen 130.000 en 180.000. Het aantal overwinteraars wordt geschat op zo'n 410.000.

Biotoop

Waar water is, zijn meerkoeten. Ze maken hun drijvende nesten van riet, lisdodden en andere planten, meestal in de oeverbegroeiing van sloten, plassen, meren en rivieren, maar we zien ook wel nesten zonder enige beschutting midden in een sloot.

Gedrag/leefwijze/voedsel

In het voorjaar dulden ze nauwelijks andere vogels in hun broedgebied. Ze kunnen daarom voor andere vogels nogal storend zijn. In de herfst houden ze zich vaak in grote groepen op bij open water (kanalen, plassen en meren), van waaruit ze in de directe omgeving voedsel zoeken. Het voedsel is hoofdzakelijk plantaardig: in het broedseizoen waterplanten en de zaden daarvan (bijvoorbeeld waterlelie en gele plomp), in herfst en winter gras en wintergraan.

Knobbelzwaan

Beschrijving De knobbelzwaan is een grote witte vogel met zwarte poten. De snavel is rood-oranje met bij het mannetje een duidelijke zwarte knobbel. Jonge zwanen zijn wit of grijsbruin. Knobbelzwanen zwemmen met gebogen hals. Bij het vliegen maken de vleugels een fluitend tot zoevend geluid.
Grootte: 152 centimeter.

Voorkomen Het overgrote deel van de knobbelzwanen in Nederland bestaat uit nazaten van ontsnapte of vrijgelaten tamme vogels. Ze broeden in alle provincies, maar komen vooral in Zuid- en Noord-Holland, Utrecht en de kop van Overijssel in hoge dichtheden voor. Het aantal knobbelzwanen neemt nog steeds toe. Er komen zo'n 6.000 tot 7.000 broedparen voor en in de winter loopt het aantal op tot 46.000 stuks. Ze kunnen schade veroorzaken aan grasland. Grotere groepen jonge vogels komen voor rond het IJsselmeer, het Ketelmeer en in het deltagebied.

Aalscholver

Beschrijving

De aalscholver is een grote zwarte vogel. In het voorjaar heeft hij veel witte veren aan de kop. Op de grond, maar soms ook in bomen of op lantaarnpalen, valt hij vaak op door zich met uitwaaiierende vleugels te drogen. Dat drogen is nodig, omdat de aalscholver geen vetklieren heeft en kletsnat wordt tijdens het zwemmen en duiken. Ze vliegen vaak in groepen (in V-vorm of in linie) maar ook wel solitair. In de vlucht hebben ze veel weg van ganzen. Hun hoofdvoedsel is vis, dat ze duikend vergaren. Soms jagen ze ook in grote groepen op vis.

Voorkomen

De laatste jaren zijn de aantallen broedparen in de rond het IJsselmeer gelegen broedkolonies sterk toegenomen. Grote kolonies treffen we aan in het noordwesten van Overijssel, in het Naardermeer en de Oostvaardersplassen. Maar ook elders hebben zich broedkolonies gevormd. 's Winters zijn ze vooral te vinden langs het IJsselmeer, de grote rivieren, in de Biesbosch en de Zeeuwse delta. Ze komen tegenwoordig ook voor in het stedelijk gebied rondom vijvers. Het aantal broedparen bedraagt in Nederland bijna 25.000 paar en in de winter komen er geregeld meer dan 50.000 vogels voor.

Bronvermelding

De aantallen vogels die in dit hoofdstuk worden genoemd zijn ontleend aan de Vogelatlas van Nederland van SOVON uitgave 2019.

HAAS

Beschrijving

Opvallend bij het haas zijn de lange oren (**lepels** in jagerstaal) met zwarte punten, de lange en krachtige achterpoten (**lopers**), de grote amberkleurige ogen die zijdelings geplaatst zijn (**kijkers**) en het opvallende staartje dat van boven zwart en van onderen wit is (**pluim**). Een volwassen haas kan 3,5 tot 5 kilo wegen. Kleur en gewicht hangen af van het gebied waarin het haas leeft. De kleur is geelbruin, variërend van licht tot donker. De zintuigen zijn goed ontwikkeld. Gehoor, reuk en gezicht zorgen voor de beste verdediging van het haas, namelijk de snelle vlucht naar veilige plekken. Een mannelijke haas heet **rammelaar**, een vrouwelijke haas **moerhaas**.

- **Lepels: oren van haas en konijn**
- **Lopers: poten van haas en konijn**
- **Kijkers: ogen van haas en konijn**
- **Rammelaar: mannelijke haas**
- **Moerhaas: vrouwelijke haas**

Voorkomen

Het haas komt vrijwel overal in Nederland voor en is voor jagers dan ook een interessante wildsoort. Het haas is van oorsprong een steppebewoner en bevolkt nu de 'cultuursteppen' van het open agrarische landschap, maar in open bossen en op heidevelden treffen we deze langeafstandloper ook aan.

Biotoop

Hazen geven de voorkeur aan open terrein met dekking in de vorm van graspollen, ploegvoren, hoog gras onder omheiningen, ruige slootkanten en hagen met ondergroei. Door de ruilverkavelingen zijn veel percelen grasland beter ontwaterd, vergroot en geëgaliseerd. Ze worden ingezaaid met hoogproductieve grassoorten, met als gevolg dat kleinschalig, 'ouderwets' landschap met veel dekking verdwijnt. Ook zijn veel graslanden omgezet in maïslaan, voor hazen een slechte biotoop. Door deze veranderingen in agrarisch gebruik van de grond en ook ziektes (**EBHS**, **hazenpest**, **pseudotuberculose**) is de hazenstand de afgelopen decennia teruggelopen. Toch is het haas nog een algemeen voorkomende wildsoort, waarbij de aantallen regionaal en lokaal zeer kunnen verschillen.

- **EBHS: Europese Bruine Hazen Syndroom – virusziekte**
- **Hazenpest: ziekte, ook wel tularemie genoemd, veroorzaakt door een bacterie. Vooral hazen en knaagdieren zijn er gevoelig voor**
- **Pseudotuberculose: ook wel knaagdierenziekte genoemd, eveneens veroorzaakt door een bacterie**

Zie ook hoofdstuk over dierziekten

Gedrag/leefwijze

Hazen vertrouwen op hun schutkleur en zullen zich bij naderend gevaar vaak eerst drukken. Ze blijven in hun leger dan stijf tegen de grond aangedrukt liggen. Daarom blijkt het soms mogelijk om een haas tot op zeer korte afstand aan te lopen. Kom je te dichtbij dan zal het dier met een grote sprong het **leger** verlaten.

de dood van veel jonge hazen. Het gebruik van mechanische wildredders is op de huidige moderne grote **cyclomaaiers** niet mogelijk.

Er zijn gras- en kruidenmengsels in de handel die in stroken kunnen worden ingezaaid, bijvoorbeeld op de perceelranden om de voedselsituatie van het haas te verbeteren. Verschillende (biologische) boeren gebruiken tegenwoordig ook gras-klover mengsels. Door in overleg met boeren in kruidenrijke vegetaties te investeren, kun je als jager ook op een duurzame wijze investeren in de hazenstand.

Onder de noemer beheer vallen ook: het letten op loslopende honden en verwilderde katten, het melden van stroperij (met auto's met lichtbak of met **lange honden**) bij jachttoezicht of politie en het vangen en redden van hazen bij het vollopen van de uiterwaarden en kwelders bij hoogwater.

- **Cyclomaaier: een maaimachine met langs een trommel draaiende messen voor het maaien van gras**
- **Lange honden: bijvoorbeeld hazewindhonden**

Om hazen en konijnen gemakkelijk uit elkaar te houden, hebben we een paar kenmerken van beide dieren naast elkaar gezet.

HAAS	KONIJN
3,5 - 5 kilo	1,5 kilo
groter	kleiner
geelbruin	grijszandkleurig
lange oren met zwarte punt die bij het naar voren leggen tot over de snuit uitsteken	korte oren in één kleur
amberkleurige ogen	donkere ogen
leeft bovengronds (leger of pot)	verblijft ondergronds in holen (bouw, kast of wrang)
leeft overal, ook op vochtige gronden	leeft in hoofdzaak op droge gronden
draagtijd zes weken	draagtijd vier weken
één tot vier jongen	drie tot negen jongen
drie tot vier worpen	vier tot zeven worpen
bij geboorte zijn jongen behaard; de ogen zijn open	de jongen worden kaal en blind geboren
leeft alleen	leeft in gemeenschappen
lange achterlopers	kortere achterlopers
afstandloper	sprinter

KONIJN

Beschrijving

De vacht van het konijn is zandkleurig. De ondervacht is blauwachtig. Vooral op de rug hebben de haren van de vacht zwarte puntjes, waardoor de rug donkerder is. De buik en de binnenzijde van de lopers en de onderkant van de pluim zijn wit. Als het konijn zich voortbeweegt, is de pluim naar boven gericht en lijkt het of deze geheel wit is. De jagersbijnaam 'witpluim' is ontstaan doordat het witte van de staart het eerst opvalt. De bovenkant van de staart is echter - net als bij het haas - zwart. De nek achter de lepels is oranjekeurig. De zwarte kleurvariëteit komt vrij veel voor, de geelachtige minder. Het gemiddelde gewicht van volwassen konijnen is anderhalve kilo. Zij kunnen echter aanzienlijk zwaarder worden, al naar gelang het voedselaanbod.

Voorkomen

Het wilde konijn is afkomstig uit Zuidwest-Europa en Noord-Afrika. Daar werd in het begin van onze jaartelling op dit dier gejaagd met fretten. Al in de middeleeuwen werden konijnen in Europa gefokt voor het vlees. Ontsnapte of losgelaten exemplaren vermenigvuldigden zich in het wild. Later zijn konijnen ingevoerd in Zweden en in Australië. De rassen van het tamme konijn zijn allemaal voortgekomen uit het wilde konijn. In Nederland komt het wilde konijn op zand- en leemgronden en in de duinstreek voor. Op lageregelegen gronden en in natte gebieden graaft het konijn zijn holen in dijken, spoorbanen en dergelijke.

Als gevolg van de virusziekte myxomatose en het Viraal Hemorrhagisch Syndroom (VHS) zijn op veel plaatsen de konijnen gedecimeerd of zelfs helemaal verdwenen.

Biotoop

In rustige gebieden met weinig recreatie is het konijn ook overdag boven de grond te vinden, vaak om de vacht te laten drogen. Zij verbergen zich dan in de dekking. Bij het minste teken van gevaar trommelen ze met de achterlopers om hun soortgenoten te waarschuwen en 'lopen onder'.

- **Onderlopen: in de ondergrondse verblijfplaats (burcht, pijp of wrang) gaan**

Gedrag/leefwijze

Het konijn leeft - in tegenstelling tot het haas - in kolonies in holen (**bouw, kast of wrang**) die veel gangen kunnen hebben, waaronder nauwe **springpijpen**. Het wilde konijn is zeer honkvast. Het is een nachtdier dat meestal pas tegen de avond het hol verlaat. Om te laveien gaat het konijn niet ver van het hol of de dekking.

- **Bouw, kast, wrang, pijp: delen van een ondergronds konijnenhol**
- **Springpijp: vlucht- of nooduitgang**

Voortplanting

Het sterkste mannetje beheerst de kolonie en paart met verschillende moerkonijnen. Als de groep groter is, kunnen meer rammelaars een territorium vormen. Na de paring duurt het gemiddeld vier weken voor de jongen (**lampreien**) worden geboren. Afhankelijk van het weer werpt het konijn voor de eerste keer in februari of maart. Het moerkonijn kan vier tot zeven worpen produceren van drie tot negen jongen. De moeder graaft vaak ver van haar hol een korte gang (**werpwentel**) van ongeveer een meter met aan het uiteinde een ruimte (**kamer**). Deze wordt bekleed met gedroogd gras en gevoerd met wollige buikharen. In die kamer worden de naakte jongen geboren, die de eerste tien dagen nog blind zijn. De jongen worden de eerste vier tot vijf weken twee keer per dag gezoogd. Als de moeder naar buiten gaat, drukt zij de eerste tien tot twaalf dagen de ingang van de werpwentel met de voorlopers dicht en pekelt (urineert) hierop. Daarna wordt een klein gaatje opengelaten, dat telkens groter wordt totdat de jongen na drie weken uitlopen. De moeder blijft de jongen zogen tot de volgende worp. In totaal kan ze per jaar tot veertig jongen werpen.

- **Lampreien: jonge konijnen**
- **Werpwentel: korte gang / pijp / konijnenhol met jongen**
- **Kamer: plek in konijnenhol waar jongen worden geboren en verzorgd**

Voedsel

Het voedsel is volledig plantaardig en bestaat hoofdzakelijk uit grassen, helm, allerlei soorten kruiden, groenten, sappige uiteinden van takjes en in sneeuwrijke winters ook uit schors, bast, enzovoorts. Konijnen houden van korte vegetatie en kunnen deze ook millimeteren. Vooral in de herfst en de winter (zeker bij sneeuw en vorst) kan het konijn evenals het haas enorme schade aanrichten aan plantsoenen of aan nieuw aangelegde boomgaarden. Het uitleggen van snoeihout kan de schade beperken.

VOS

Beschrijving

De vos heeft een langwerpige romp (vijftig tot tachtig centimeter) met een dik behaarde staart van dertig tot vijftig centimeter en een schouderhoogte tot 38 centimeter. De ogen met spleetvormige pupillen zitten scheef in de lange, in een spitse snoet uitlopende kop. De oren staan rechtop en zijn driehoekig. Het gewicht varieert van vijf tot tien kilo. De **rekel** (mannetje) is wat groter dan de **teef** of **moervos** (vrouwetje). De kleur van de pels kan verschillen, zodat we spreken van een 'roodvos' of een 'brandvos'. De roodvos is op de rug en de nek geelrood gekleurd, heeft een grijswitte buik, een vrijwel witte keel en borst en een zuiver witte punt aan de staart. De brandvos is op de rug en nek roodbruin tot zwartbruin. De buik en de keel zijn grijszwart en de staart is aan het uiteinde grijs tot zwart. De voorzijde van de poten is zwart. Tussen deze uitersten komen allerlei schakeringen voor. De vos verhaart in de herfst en in februari-maart. De winterpels heeft langere haren en is wat rossiger dan de zomerpels.

- **Rekel: mannetjesvos**
- **Teef/moervos: vrouwtjesvos**

Voorkomen

Vossen hebben we in Nederland altijd gekend. Begin 1900 waren de aantallen nog gering en kwamen ze voornamelijk voor op de zandgronden langs de grens met Duitsland. Tegenwoordig treffen we ze vrijwel overal aan, met uitzondering van de Waddeneilanden. Het is nu een algemeen voorkomende soort in de meest uiteenlopende biotopen, van duinen en heidevelden tot aan veenweidegebieden en kleigronden. In de kale veenpolders en akkerbouwgebieden maken ze hun holen vaak in een slootwal of huizen ze in een verzakte buis in een dam. Ook worden ze aangetroffen in de ruimtes tussen op elkaar gestapelde kuilballen op het boerenerf. Ze komen eveneens voor in dorpen en steden en op industrieterreinen.

Gedrag/leefwijze

De vos verblijft het grootste deel van het jaar bovengronds en niet, zoals vaak beweerd wordt, in de '**vossenbouw**'. Wel zal hij vaker in de bouw zijn in de **ranstijd** (paartijd), in de paar weken na de geboorte van de jongen, tijdens herfststormen en als er sneeuw ligt. Als er een dassenburcht in de buurt is, kan hij een deel daarvan in gebruik nemen.

Omdat de vos overwegend een schemer- en nachtdier is, zal hij pas op voedseltocht gaan als het donker wordt. Daarbij legt hij vele kilometers af. Zijn aanwezigheid verradt hij door vers uitgegraven holen, door prenten (de pootafdrukken van de vos zijn langwerpiger dan die van de hond) bij de ingang van zijn hol, op zijn vaste wissels en door zijn typisch in een punt uitlopende uitwerpselen. Dikwijls liggen die op molshopen of andere opvallende plekken. In die uitwerpselen vinden we vaak schildjes van kevers en haren van onder andere muizen. Overdag zoekt de vos droge, sneeuw- en windvrije en bovendien zonnige plekken in de ruigere delen van het terrein, maar in de ranstijd is de rekel eigenlijk overal te vinden. Als er jongen zijn, legt het vossenpaar in de bouw grote voedselvoorraden aan. Zodra de jongen buiten de bouw komen, worden de (dan meestal wat grotere) prooidieren ook buiten het hol bewaard. Platgetreden plekken met resten van prooidieren wijzen op de aanwezigheid van jonge vossen.

- **Vossenbouw: ondergronds vossenhol**
- **Rans- of roltijd: paartijd**

Voortplanting

Tussen begin januari en eind februari wordt de moervos loops. Afhankelijk van de weersomstandigheden kan de rans- of roltijd, zoals deze periode wordt genoemd, enige weken eerder of later inzetten. De ransgeur van de moervos trekt vaak meer rekels uit de omgeving aan. Na de paring en een dracht van ongeveer 52 dagen werpt de moervos in maart of april drie tot zeven (soms meer) jongen, in een van tevoren door haar uitgezochte en veilige 'bouw'. De jongen worden kort behaard geboren en zijn de eerste veertien dagen nog blind. De moervos zoogt ze drie weken.

- De moervos werpt drie tot zeven jongen -

Bij gevaar brengt ze haar jongen naar van tevoren door haar geprepareerde vluchtholen. De rekel helpt bij het voedsel verzamelen voor de moervos en de

kleine welpen zolang die aan de bouw zijn gebonden. Na vier weken komen de jongen af en toe naar buiten. Na twaalf weken neemt de moervos hen mee op haar voedseltochten. Begin september wordt de familieband verbroken en zwermen de jongen uit.

Voedsel

Het voedsel van de vos is buitengewoon veelzijdig. Hij is een echte opportunist en eet alles wat hij op dat moment kan vinden: zoogdieren (van reekalf tot muis), vogels, eieren, kevers, regenwormen, fruit, wilde bessen en aas, maar ook wat eetbaar is in vuilniszakken en op vuilnisbelten. Muizen vormen vaak het hoofdvoedsel. Van het vroege voorjaar tot in de herfst vangt hij mollen, kevers, sprinkhanen, engerlingen en regenwormen. In het voorjaar staan de (eieren van) weidevogels en andere bodembroeders op de menukaart.

DAS

Beschrijving De das heeft een plompe, stevige en gespierde romp die naar achteren breder wordt. Verder een dikke hals en een lange witte kop met een spits toelopende snuit. De ogen zijn klein en de oren zijn opvallend wit omrand. De staart is kort. De glanzende vacht bestaat uit vrij lange zilvergrijze haren. Het wit van de kop loopt door tot in de nek. Van de snuit tot achter de oren lopen aan weerszijden van de kop dofzwarte strepen die bij de oren breder worden. Keel, borst en poten zijn glanzend zwart, de ronde korte staart is grijs en langbehaard. De das kan dertien tot (in de herfst) zeventien kilo wegen. Dassen zijn beschermd.

Voorkomen De das kwam altijd al vrij algemeen voor in Noord- en Midden-Europa. Rond 1900 werd het aantal geschat op 12.000, in 1960 waren er nog maar 1.200. Vervolging en verkeer eisten hun tol. Door herintroducties en bescherming van de das en zijn **burchten** is de stand de afgelopen dertig jaar weer fors toegenomen. We treffen de das aan op reliëfrijke zandgronden in de buurt van water, bos en cultuurgronden. Ze komen verspreid voor in het noorden, midden, en zuiden van het land.

- **Burcht: hol van de das**

DAS

Biotoop

De das leeft op de grens tussen hoge en lage gronden. Burchten liggen in bosrijke zand- of lössgronden waarin holen kunnen worden gegraven, terwijl het voedselgebied meestal in laaggelegen, voedselrijke vochtige graslanden ligt waar veel regenwormen te vinden zijn. Holle wegen, singels en ruige sloten kunnen vaste trekroutes zijn.

Gedrag/leefwijze/voedsel

De das is een uitgesproken nachtdier dat er pas in de schemering op uitgaat om voedsel te zoeken. Tegen zonsopgang keren de dassen via vaste paden terug naar de burcht. Ze worden door deze levenswijze in de schemer vaak verkeersslachtoffer. Met de sterke, lange graafklauwen van zijn voorpoten graaft de das zelf zijn hol, die meestal aan rustig gelegen bosranden wordt aangelegd. Deze burcht bestaat uit lange gangen en diverse kamers. Hoewel de das het grootste deel van het jaar in zijn eentje leeft, komt het toch vaak voor dat er nog meer dassen, een vos of een bunzing in een afzonderlijk deel van de grote burcht zitten. Jagers moeten hier beducht op zijn bij het bejagen van vossen.

De das houdt de kamers van de burcht schoon door er telkens opnieuw droog gras of gebladerte in te brengen. De oude stoffering gaat dan naar buiten. Daaruit kan men ook opmaken of er dassen of vossen in een hol aanwezig zijn. Zijn uitwerpselen deponeert de das in door hem zelf gemaakte vuistgrote kuiltjes (latrines) die lange tijd worden gebruikt. De latrines kunnen tot ver van de burcht worden gevonden. Krabsporen aan bomen en graafwerk naar voedsel in de buurt van het hol zijn kenmerkend.

De ingang van een dassenhol onderscheidt zich van die van de vos door een typische V-voor in de uitgewerkte grond. Bij de ingang van een vossenhol ligt de uitgegraven grond meer in een waaier verspreid. Vooral in strenge winters is de das veel minder actief. Hij heeft een soort rustperiode, maar houdt geen winterslaap.

De paartijd valt in de maanden juli-september. In februari of maart worden in de burcht de jongen geboren, die na zeven of acht maanden zelfstandig zijn. De das is een alleseter, die veel regenwormen, slakken en kleine knaagdieren eet, maar zich ook voedt met fruit, bessen, haver, maïs, slakken, jonge dieren en eieren. Dassens kunnen schade aanrichten aan graslanden (omwoelen), maar ook in percelen mais (knakken van de plant en eten van de maiskolf).

Boommarter

Beschrijving De boommarter heeft een zijdeachtige, dichtbehaarde pels. Het lange glanzende, geelachtige tot kastanjebruine bovenhaar dekt het roodachtig gele of grijsgele onderhaar goed af. Hij heeft vrij grote driehoekige en aan de punt iets afgeronde oren. Verhoudingsgewijs hebben boommarters een lange staart waardoor ze een goed evenwicht kunnen bewaren bij de achtervolging van een prooi in de bomen, bijvoorbeeld een eekhoorn. De lengte van het dier is 45 tot 55 centimeter, de staart is 25 tot 27 centimeter lang. Het vrouwtje is iets kleiner dan het mannetje. Het gewicht bedraagt 1,2 tot 1,6 kilo. Kenmerkend voor de boommarter is de eigele, niet gevorkte vlek aan de onderzijde van de hals.

Voorkomen De boommarter komt in ons land vrij schaars voor en dan meestal in bosrijke streken. Belangrijke gebieden zijn de duinen, de Veluwe, de Utrechtse heuvelrug, Drenthe en delen van Brabant, Overijssel en Gelderland. De soort neemt geleidelijk wat toe. Boommarters zijn zeldzamer dan steenmarters. Zowel de boommarter als de steenmarter is beschermd.

Biotoop De boommarter houdt zich meestal op in bomen. Hij leeft in uitgestrekte, oude bossen met naald- en loofbomen, bij voorkeur in parkachtige landgoederen met oude bomen, maar hij komt ook voor in de jonge bossen in Flevoland.

Gedrag/leefwijze/voedsel

De boommarter is zowel dag- als nachtdier. Hij rust vooral overdag in eekhoorn- of vogelnesten en in holten van bomen. Hij beweegt zich met zijn slanke, lenige lichaam en de korte krachtige poten met scherpe klauwtjes snel en gemakkelijk over takken van bomen. Het voedsel van de boommarter bestaat uit eekhoorns, konijnen, kleine zoogdieren zoals muizen, eieren, kevers, vogels en vruchten.

Buiten de voortplantingstijd leeft de boommarter solitair. Deze tijd valt in de zomer, waarna in het vroege voorjaar na een draagtijd van ongeveer negen maanden (dus na een verlengde draagtijd, zoals bij meer marterachtigen) twee tot vier jongen blind worden geboren, meestal in holten van bomen.

Steenmarter

Beschrijving

De kleur van de pels van de steenmarter wisselt van grijsbruin tot blauwachtig grijs. De grovere **dekharen** op de rug en vooral op de flanken laten het grijswitte onderhaar goed zien. Hij heeft vrij grote driehoekige, iets afgeronde oren en een vrij lange dichtbehaarde staart. De steenmarter is breder en meer gedrongen gebouwd dan de boommarter, heeft iets kortere achterpoten, maar is vrijwel even groot. Hij kan 1,5 tot 1,9 kilo wegen. Kenmerkend voor de steenmarter is de witte gevorkte keel- en halsvlek, die tot op de voorpoten doorloopt. Vorm en grootte van deze vlek verschillen van dier tot dier.

- ***Dekharen: langere haren in de bovenste laag van de vacht, die dakpansgewijs over elkaar liggen, waardoor ze waterafstotend zijn***

Voorkomen

De steenmarter was rond 1970 bijna verdwenen in Nederland, maar de stand is sindsdien vanuit het oosten sterk toegenomen. De steenmarter is nu een algemeen voorkomende soort met de grootste aantallen in het oostelijk deel van het land. Verwacht wordt dat de sterke toename ook leidt tot vestiging naar het westelijk deel van Nederland.

Biotoop

De steenmarter houdt zich het meest op in of in de buurt van oude schuren en bebouwing en verblijft graag in spouwmuren, kelders en op zolders. Ze kunnen bijna rechtstandig muurtjes beklimmen. Ze houden zich ook op in takkenbulten en holle bomen.

Gedrag/leefwijze/voedsel

De steenmarter leeft hoofdzakelijk alleen. Hij is een nachtdier. Steenmarters kunnen schade veroorzaken aan woningen (latrines) en aan het doorbijten van kabels in auto's. Het voedsel van de steenmarter bestaat uit pluimvee, kleine zoogdieren, zoals muizen, ratten, konijnen, mollen en soms jonge hazen, vogels, wormen, eieren, bessen en vruchten. In weidegebieden kunnen steenmarters door predatie van eieren van weidevogels een plaag zijn. Prooien worden bewaard in hun nest. Op zolders worden marters vaak snel opgemerkt door de penetrante stank van urine, uitwerpselen en prooiresten. De voortplantingstijd valt in de zomer. De jongen worden net als bij de boommarter in het voorjaar geboren.

VERWILDERDE HUISKAT

Beschrijving De (huis)kat is een afstammeling van de getemde Nubische kat uit het noordoosten van Afrika (Egypte), die daar het heiligste dier was. In de loop van de tijd is de huiskat overal verspreid geraakt. De kat is heel behendig. Zijn gehoor en reuk zijn erg goed ontwikkeld en het besluipen van een prooi gaat hem zeer goed af.

Voorkomen Er zijn in Nederland ongeveer drie miljoen katten, waarvan naar schatting een paar honderdduizend zijn verwilderd. Deze komen voor in het buitengebied. Daarnaast is er nog een veel groter aantal zwerfkatten in bebouwd gebied. Als een kat goed verzorgd wordt, is hij sterk aan huis gebonden. Worden katten aan hun lot overgelaten, dan kunnen ze gaan zwerven. Omdat ze meestal genoeg voedsel kunnen vinden, verwilderen ze vrij vlug. In het wild geboren katten zijn erg schuw.

Biotoop Ze komen overal in het buitengebied en stedelijk gebied voor.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Verwilde huiskatten kunnen schade berokkenen aan in het wild levende dieren. Hoewel muizen hun hoofdvoedsel zijn, eten ze ook vogels, kikkers, jonge hazen en konijnen. De verwilde kat is geen echt nachtdier. Overdag kun je hem ook in het jachtveld tegenkomen. Zij kunnen soms een gewicht van zes kilo (!) bereiken. Naast predatie is het overbrengen van **toxoplasmose** een gevaar. De roltijd van de kat loopt van half februari tot eind maart. Na een dracht van 55 dagen worden vijf of zes jongen geboren in een uitgezocht hol. In hetzelfde jaar kan nog een tweede nest volgen. Deze katten horen niet thuis in de natuur, ze verstoren het ecosysteem.

- **Toxoplasmose: ziekte die wordt veroorzaakt door een eencellige parasiet**

MUSKUSRAT (OF BISAMRAT)

Beschrijving De muskusrat is een fors knaagdier met een lengte van 50 tot 65 centimeter, inclusief de 20 tot 28 centimeter lange staart. Het gewicht is één tot anderhalve kilo. De pels is aan de rugzijde zwartbruin of roodbruin, aan de buikzijde grijs tot vuilwit. De onbehaarde staart is zijdelings afgeplat. De ogen en oren zijn klein. Het dier heeft een stompe snuit en krachtige snijtanden die vuilgroen of oranje zijn.

Voorkomen De muskusrat kwam oorspronkelijk alleen voor in Noord-Amerika en is dus een exoot. De in Europa aanwezige muskusratten zijn nazaten van uit pelsfarms ontsnapte dieren. Sinds begin jaren veertig van de vorige eeuw namen de aantallen in Nederland enorm toe.

Gedrag/leefwijze/voedsel

De muskusrat is sterk aan water gebonden. Hij graaft holen in waterkanten en dijken. Die graverij kan een zodanige omvang aannemen dat de verzakkingen die ontstaan een gevaar opleveren voor landbouwmachines en waterkeringen. De ingang van de hollen liggen altijd onder water. Het voedsel is haast helemaal plantaardig. De muskusrat eet vooral de wortels en wortelstokken van waterplanten en vrijwel alle cultuurgewassen die dicht langs de waterkant voorkomen.

In de herfst bouwt de muskusrat vaak – in stilstaand water – winterhutten van waterplanten die anderhalve meter boven de waterspiegel kunnen uitsteken. Deze worden in de eerste plaats gebruikt voor de opslag van voedsel. Muskusratten hebben meer worpen per jaar, minstens drie van vijf tot zes jongen. Deze worden in het nest grootgebracht. In februari-maart en in september-oktober trekt een groot deel van de vooral jonge dieren naar andere plaatsen, waarbij grote afstanden over land worden afgelegd.

WOELRAT (OF WATERRAT)

Beschrijving De woelrat (of waterrat) heeft een dikke, ruige, glanzende vacht die op de rug grijzig bruin, lichtbruin of donkerbruin en soms zelfs zwart is, op de buik licht geelgrijs tot donkerder grijs. De beschermde woelrat heeft een gedrongen bouw met korte poten en een stompe snuit. Een volwassen woelrat heeft een staart van zeven tot zestien centimeter en wordt in totaal gemiddeld tussen achttien en negentien centimeter lang. De voorpoten hebben vier tenen en de achterpoten vijf en alle met scherpe nagels. De oren zijn klein en in de vacht verborgen en de ogen donker.

Voorkomen De woelrat komt in grote delen van Nederland voor.

Biotoop Ze houden zich graag op in de buurt van stilstaand zoet water, zoals greppels en meren, en verder in beken en trage riviertjes. Ze hebben een voorkeur voor gebieden met steile oevers die begroeid zijn met gras en diverse vegetatielagen. Woelratten kun je ook aantreffen in boomgaarden en op akkerland.

Gedrag/leefwijze/voedsel

De woelrat is zowel overdag als 's nachts actief, maar het is overwegend een dagdier. Hij kan uitstekend zwemmen en tot anderhalve minuut lang onder water blijven. De woelrat graaft aan de schuinoplopende slootkant holen bestaande uit een zeer uitgebreid ondergronds gangenstelsel van soms wel honderd meter lang en één meter diep. Hij eet voornamelijk plantaardig voedsel zoals stengels, grassen, zegge en wortels, maar ook insecten en soms vis. Ook landbouwgewassen worden gegeten. De voortplantingstijd loopt van maart tot oktober; twee tot vijf worpen per jaar met vier tot zes jongen.

VERWILDERDE NERTS

- Beschrijving** De nerts heeft meestal een effen bruine en glanzende beharing aan de boven- en aan de onderzijde. De lichaamsvorm is vrijwel gelijk aan die van de bunzing. Ook de oren zijn klein en rond, maar hebben geen lichte rand. Anders dan de bunzing heeft de nerts:
- een éénkleurige pels met dichte korte beharing. De rug is wat donkerder dan de buik.
  - iets kortere poten. Hij heeft kleine zwemvliezen tussen de tenen.
  - een witte onderlip.
- Voorkomen** Uit gevangenschap (nertsenfarms) ontsnapte nertsen verwilderen snel en weten zich ook in ons land goed te handhaven en te vermenigvuldigen, zodat de verwilderde nerts nu op verschillende plaatsen in Nederland voorkomt.
- Biotoop** De verwilderde nerts leeft in de buurt van water of in moerassige terreinen.
- Gedrag/leefwijze/voedsel** Nertsen voeden zich met vis en kikkers, maar eten ook vogels, eieren, ratten, muizen, slangen, kikkers en padden. Ze zijn zowel overdag als 's nachts actief.

WASBEER

Beschrijving De brede, spits toelopende kop van de wasbeer heeft brede witte vlekken op de bovenlippen, een brede zwarte band over de ogen en wangen, die zijn afgezet met een brede witte band. De vrij grote driehoekig afgeronde oren hebben een lichte rand. De pels is vanaf de bovenkant van de kop zilvergrijs tot bruinzwart met een donkerder tekening op de rug. De grijsgele, dikke, ruige staart is donker geringd. De wasbeer is groter dan een kat. Ze wegen gemiddeld zes kilo.

Voorkomen De wasbeer is een exoot en afkomstig uit Noord-Amerika. Na de Eerste Wereldoorlog werden zij vooral in Duitsland in pelsdierfarms gefokt, maar ook als jachtwild losgelaten. Uit deze farms ontsnapte dieren hebben zich sterk vermeerderd. In Duitsland worden er jaarlijks duizenden geschoten. De aantallen breiden zich ook richting Nederland uit. In Nederland zijn tientallen waarnemingen bekend, vooral in Limburg.

Biotoop Wasberen leven aan de waterkant en in bosranden. Ze kunnen goed zwemmen en klimmen. Hun schuilplaatsen zijn boomholten en holen in de grond.

Gedrag/leefwijze/voedsel Ze zijn in de schemering en nacht actief. De wasbeer houdt een winterslaap die hij onderbreekt voor de paartijd. Het zijn alleseters. Hij eet wat hij te pakken kan krijgen: insecten, wormen, zoogdieren, vogels, eieren en boom- en veldvruchten.

Wasbeer dankt naam aan wassen

Wasberen danken hun naam aan de bijzondere gewoonte om voedsel eerst te wassen. Ze zoeken hun voedsel vaak langs oevers. Met hun voorpoten tasten zij voortdurend de bodem af. De slakken, kreeftjes en kikkers die zij vinden, worden - vanwege de giftige stoffen in de huid - eerst zeer intensief gewassen, voordat ze worden opgegeten. Hard voedsel wordt, om het weker te maken, eveneens lang gewreven en geknepen in het water. Ook wasberen in gevangenschap dompelen hun voedsel eerst onder water.

WASBEERHOND

Beschrijving Een volwassen wasbeerhond, ook wel marterhond genoemd, wordt 50 tot 55 centimeter lang en de staart is ongeveer vijftien centimeter lang. Wasbeershonden hebben een geelachtig bruine grondkleur. Op de kop zijn de dieren zwart met wit, de poten zijn donker evenals een deel van de staart. De wasbeerhond heeft een zwart masker rond zijn ogen. De wasbeerhond lijkt veel op de (niet verwante) wasbeer en in de schemering ook wel op de das. Met name de kop, met het opvallende, donkere gezichtsmasker, doet sterk aan een wasbeer denken. De wasbeerhond is groter (vijf tot acht kilo) dan de wasbeer, met een kortere, egaal gekleurde staart en hij heeft kortere oren.

Voorkomen De wasbeerhond is een exoot en afkomstig uit Azië. Na de Eerste Wereldoorlog werden zij vooral in Duitsland in pelsdierfarms gefokt. Uit deze farms ontsnapte dieren hebben zich sterk vermeerderd. Ze zijn op diverse plekken in ons land gesignaleerd, vooral in het noorden en de oostelijke helft van ons land.

Biotoop Ze leven aan de waterkant en in bosranden, maar ze komen ook voor in landbouwgebieden met een afwisselend landschap. Ze kunnen heel goed zwemmen en klimmen. Hun schuilplaatsen zijn boomholten en holen in de grond.

Gedrag/leefwijze Ze leven in paren of in een groepje met de jongen van het laatste nest. De wasbeerhond is een schemer- en nachtdier en houdt in koude gebieden een winterslaap. De paartijd begint in februari/maart. Na een draagtijd van ongeveer zestig dagen worden er vijf tot acht jongen geboren. Die zwerven in september weer uit. De wasbeerhond is een alleseter. Het voedsel bestaat uit zoogdieren, vogels, reptielen, insecten, fruit en boom- en veldvruchten.

WASBEERHOND

BEVER

Beschrijving

De bever is het grootste knaagdier van Europa. Aan het uiterlijk is te zien dat het dier goed is aangepast aan het leven in water. Het heeft korte poten met vijf tenen en achterpoten met zwemvliezen. De grijze tot donkerbruine vacht bestaat uit haren die zo dicht op elkaar zitten dat er geen water tot op de huid kan doordringen. De platte geschubde staart wordt gebruikt om in het water te kunnen sturen. Kenmerkend zijn de grote voortanden, waarmee bevers in staat zijn vrijwel alle houtige gewassen door te knagen. De kop-romplengte bedraagt zeventig tot honderd centimeter. Het gewicht: 15 tot 35 kilo.

Voorkomen

Vroeger kwam de bever in een groot deel van Nederland voor. Onder andere door zijn gewilde pels werd hij intensief bejaagd en stierf hij in 1826 uit. In 1988 is er weer begonnen met het uitzetten van bevers in ons land. Hoewel het aantal sterk groeit, staat de bever op de rode lijst voor bedreigde zoogdieren. Inmiddels is de bever zó succesvol dat er sprake is van ernstige overlast omdat de veiligheid van dijken in het geding komt. Om deze reden heeft de provincie Limburg in de afgelopen jaren toestemming gegeven om enkele bevers te vangen of te schieten in probleemgebieden.

Biotoop

Bevers komen voor in het overgangsgebied tussen land en water zoals moerassen, langs beken, rivieren en meren. Ze hebben een voorkeur voor rustige rivieren en meren omzoomd door broekbossen met bomen als wilg en es. Open of rotsige oevers worden gemeden. De bever kan door middel van het bouwen van dammen en het omknagen van bomen en struiken een grote invloed hebben op zijn leefomgeving. Het territorium beslaat een gebied van honderd meter tot wel drie kilometer langs waterlopen.

Gedrag/leefwijze/voedsel

Bevers zijn vooral 's nachts actief. Overdag brengen ze de tijd voornamelijk slapend door op legers, in holen of in burchten. Op het land bewegen de dieren zich onbeholpen voort, maar in het water zijn ze snel. Ze zwemmen en duiken uitstekend en kunnen met gemak vijf minuten onder water blijven. 's Winters bestaat het voedsel voornamelijk uit bast van houtige gewassen en wortelstokken. In de zomer wordt dit menu aangevuld met land- en waterplanten, maar ook boombladeren. De bever leeft solitair of in een kleine familie en is monogaam. De bronsttijd is tussen januari en februari. Na een draagtijd van 3½ maand worden tussen april en juli de jongen (twee tot vier) geboren. Na twee tot drie jaar zijn de bevers volwassen.

Fazant

Beschrijving Raszuivere fazanten komen in Nederland nauwelijks voor. De Nederlandse fazant is vrijwel altijd een kruising van verschillende ondersoorten en bastaarden. De haan van de soort die hier het eerst werd ingevoerd (uit Azië of Oost-Europa), had bijvoorbeeld geen witte halsring. Latere soorten hadden die wel. In Engeland ontstond door kruisingen een blijvend donkere variëteit, *Tenebrosus* genoemd. Van de hoenderachtigen is de fazant in Nederland de meest bekende. De haan en de hen hebben beide een lange staart. Die van de haan is een stuk langer dan die van de hen. De haan kan alle mogelijke bruine kleurvarianten hebben. Vooral op de borst en in de nek hebben zijn veren een metaalglans. Het verenkleed van de hen is eenvoudig bruin gevlekt. Jonge hanen zijn van oudere (de zogenoemde overjarige) te onderscheiden door te kijken naar de sporen aan hun poten. Bij de jonge zijn die stomp, bij de overjarige scherp. De haan meet ongeveer 83 centimeter en zijn gewicht is ongeveer 1250 gram, de hen is ongeveer 58 centimeter groot en weegt zo'n 900 gram.

Voorkomen De fazant is een van de meest wijdverspreide hoenderachtigen in de wereld. Deze vogels komen oorspronkelijk uit Azië en Oost-Europa en werden ingevoerd in West-Europa, Noord-Amerika, Noord-Afrika, enzovoorts. Het is een typische standvogel, dat wil zeggen dat hij in een bepaald gebied wordt geboren, leeft en doodgaat. De fazant is in ons land nog steeds een algemeen voorkomende broedvogel, maar neemt wel in aantal af. Naar schatting zijn er 40.000 tot 50.000 broedparen.

Biotoop De fazant is van oorsprong een vogel van rivierdalen. Hij geeft de voorkeur aan een vochtige omgeving met de nodige dekking, afgewisseld met bouw- en grasland. Landbouwgebieden met heggen, wallen en begroeide slootkanten zijn voor de fazant ideaal. Hij kan zich echter goed aanpassen, zodat fazanten zich ook in duingebieden, in open bossen (met een ondergroei van bramen) en op **grienden** goed kunnen handhaven. Deze vogels zijn wel gevoelig voor predatie door havik en vos.

- **Griend: een kleine, begroeide zandplaat, overblijfsel van een vroeger eiland**

Gedrag/leefwijze

De fazant is alleen overdag actief. **Roesten** doen fazanten in groepen, het liefst in bomen of in struiken en als die er niet zijn, op een beschutte plek op de grond. De fazant is een echte loopvogel die grote afstanden kan afleggen als hij op zoek is naar voedsel. Hij is ook een erg goede vlieger. Na het opvliegen bereikt hij al vlug een snelheid van vijftig tot zestig kilometer per uur (zijn topsnelheid is zo'n 95 kilometer per uur). Hij heeft de gewoonte om na een paar honderd meter in glijvlucht weer te landen. Een opvliegende fazanthaan maakt soms een kenmerkend luid kokkend geluid. De hen houdt zich bij het opvliegen stil. De fazant heeft drie methoden om te ontwijken: lopen, zich drukken en uiteindelijk opvliegen om na een paar honderd meter te landen en opnieuw te beginnen. Fazanten leven sociaal, dat wil zeggen dat ze meestal in groepjes bij elkaar zijn.

- **Roesten: rusten op een plek in de luwte (patrijzen) of op een tak (fazant, duif enz.)**

Voortplanting

In het voorjaar bakent de haan zijn leefgebied af. Hij verdedigt dit fel. Afhankelijk van het weer begint de **balts** in februari of maart. Het **baltsen** gebeurt meestal in de vroege morgen en de late namiddag. Afhankelijk van de populatie heeft een haan dan een stuk of vijf, zes hennen om zich heen. De hen maakt een eenvoudig nest in hoog gras of in ruige begroeiing. Hierin legt ze acht tot twaalf eieren. Deze zijn olijfbruin tot groenblauwachtig en niet gevlekt. Het broeden duurt gemiddeld 24 dagen. Kuikens zijn **nestvlieders** en kunnen slecht tegen langdurig regenachtig weer. De eerste drie weken van hun leven eten ze voornamelijk insecten (onder meer de zaagvlieg die in het graan voorkomt). Na acht weken zijn ze zelfstandig en na een jaar geslachtsrijp. In hun eerste herfst krijgen ze het volwassen verenkleed.

- **Balts:** periode waarin de paring plaatsvindt
- **Baltsen:** het hof maken
- **Nestvlieder:** een vogel die bij de geboorte al genoeg ontwikkeld is om binnen relatief korte tijd het nest te verlaten en op eigen kracht de ouder(s) te volgen

Voedsel

Het plantaardige voedsel bestaat vooral uit zaden, maar ook eikels, knollen, bessen, en wortels worden gegeten. Aan dierlijk voedsel worden veel voor de landbouw schadelijke slakken en insecten als bladluizen, vlinders en kevers gegeten. Fazanten gaan vooral in de vroege morgen en een paar uur voor zonsondergang op voedsel uit. Voor een goede spijsvertering pikken ze ook wat kleine steentjes (grit) op. Omdat ze bolgewassen, pootardappelen en peulvruchten aanpikken en ontkiemend graan of maïs loskrabben, kunnen fazanten schade aanrichten.

Patrijs

Beschrijving De patrijs is een kleine en gedrongen hoenderachtige. Zijn korte staart is roestrood. Hij heeft een licht kastanjebruine kop en als hij volwassen is grijze poten. Zijn grijze lichtgespikkelde borst heeft vaak een donkere kastanjebruine, hoefijzervormige vlek. In een **klucht** valt de haan op door zijn wat sprekender houding. De poten van een jonge patrijs zijn geelachtig en de buitenste slagpennen puntig (bij de oudere afgerond). De haan en de hen zijn ongeveer even groot en zwaar, namelijk dertig centimeter en 400 gram.

- **Klucht: groep patrijzen**

Voorkomen Behalve in Noord-Scandinavië, in de buurt van de Oeral, in Klein-Azië en ten zuiden van de Pyreneeën komt de patrijs overal in Europa voor. De patrijs is een standvogel, maar nog meer aan een bepaalde plaats gebonden dan de fazant.

- Patrijs op veel plekken verdwenen -

Biotoop Eigenlijk is de patrijs een steppe- en bossteppebewoner, maar in ons land is hij meer een cultuurvogel in akkerbouwgebieden. Doordat veel bouwland in grasland is omgezet en door ruilverkavelingen luwten, ruige randen langs bouwland en ruige weiden zijn verdwenen, is op veel plaatsen de stand teruggelopen of zijn de patrijzen geheel verdwenen. Onkruiden en juist ook de zaden daarvan, belangrijk voedselbestanddelen van de patrijs, vinden we nauwelijks meer in landbouwgebieden. Kortom, de intensivering in de landbouw heeft zijn tol geëist.

PATRIJS HAAN

De patrijs komt meer voor op plaatsen met een (zand)bodem, die de warmte lang vasthouden, dan op koude en natte plaatsen. Voor beschutting, het nestelen en voor zijn voedsel heeft hij een lage dekking (ruige stroken en **struweel**) nodig.

- **Struweel: struiken van één tot vijf meter hoog**

Gedrag/leefwijze

Patrijzen zijn overdag en in de schemering in de weer, maar dan wel met tussenpozen van een kwartier tot een half uur. Ze slapen dicht tegen elkaar aangedrukt op veilige plaatsen op de grond. Ze lopen met een ronde rug en ingetrokken nek. Op de grond kunnen ze erg hard rennen. Bij het vliegen houden ze de vleugels, die dan een snorrend geluid maken, sterk gebogen. Ze vliegen trouwens vrij laag en nooit ver: paartjes zo'n honderd meter en kluchten zo'n 500 meter.

Anders dan de fazant is de patrijs monogaam. Een paartje noemen we een span of koppel. Een deel van het jaar en wel na de broedtijd leeft de patrijs in een klucht die meestal bestaat uit een ouderpaar met jongen.

Voortplanting

Van januari tot het midden van maart worden nieuwe spannetjes gevormd, maar zelden van twee vogels uit de eigen klucht. Spannetjes die al bestonden, blijven elkaar trouw. Spannen en kluchten blijven zo veel mogelijk uit elkaars buurt. Elk span heeft zijn eigen territorium. De hen maakt het nest in hoog gras of in een ruige begroeiing. De eieren zijn licht olijfbruin en niet gevlekt. We kunnen acht tot twintig eieren in een nest vinden. Het broeden duurt 24 dagen. De eieren komen doorgaans in juni uit. De haan helpt mee bij het verzorgen van de jongen en zal dan nooit ver weg gaan.

De jongen kunnen de eerste tijd erg slecht tegen koud en nat weer. Bovendien ontbreken dan de insecten waar de kuikens de eerste weken van moeten leven.

Voedsel

De eerste drie weken eten de jongen alleen maar dierlijk voedsel (insecten, larven en dergelijke). Daarna gaan ze geleidelijk over op plantaardig voedsel. De volwassen vogel leeft grotendeels van zaden, graan op stoppelvelden, bietenkoppen, groene scheuten van gras, klaver, enzovoorts. Meestal gaan ze in de morgenuren en tegen de schemering op voedsel uit. Als er sneeuw ligt, foerageren ze ook overdag, of ze moeten hun kostje kunnen vinden op voerplaatsen.

Houtduif

Beschrijving De houtduif is blauwgrijs met een vaak lichtroze borst. Opvallend aan deze duif zijn de witte vlek aan de zijkant van de hals, de witte band over de vleugel en het zwarte uiteinde van de staart. Jonge duiven hebben die witte halsvlek nog niet. De houtduif is ongeveer 41 centimeter groot en weegt 400 tot 600 gram.

Voorkomen De houtduif komt behalve in het hoge noorden overal in Europa en in een deel van Azië voor. Omdat de houtduif in Nederland voorkomt als standvogel en als zwerver, zijn ze hier het hele jaar te zien. Er zijn hier ongeveer 400.000 tot 500.000 broedparen. In de herfst en de winter komen er ook nog veel duiven bij uit noordelijker streken. Vooral in oktober en november kunnen er zeer grote aantallen duiven doortrekken. Een deel van deze duiven blijft hier overwinteren.

Biotoop De houtduif is van oorsprong een vogel van de bossen (tot aan de boomgrens). Nu komt hij overal voor waar bomen en struiken zijn, bijvoorbeeld langs begroeide oevers, in parken en in stadstuinen. Voor zijn voedsel gaat hij naar open plekken, akkers en graslanden.

Gedrag/leefwijze

Houtduiven zijn echte dagvogels. Ze vormen paren die een jaar blijven bestaan. In de winter zwerven ze in grote vluchten (groepen) rond. Tegen de avond gaat een zogenoemde **slaaptrek** in de richting van de roestplaatsen, waar ze in groepen overnachten. Ze vliegen met klapperende vleugels op en kunnen een snelheid halen van zo'n zeventig kilometer per uur. Ze vliegen rechttoe, rechtaan met een vrij snelle vleugelslag en kunnen spectaculair zwenken bij het ontdekken van gevaar.

- **Slaaptrek: trek naar de nachtelijke rustplaatsen**

- Houtduiven vliegen rechttoe, rechtaan -

Voortplanting

De tijd van baltsvluchten en van broeden hangt erg af van het weer. In een warm jaar kan de broedperiode lopen van februari tot november. Er worden dan vaker eieren gelegd. Er is wel een duidelijke piek in mei en juni, wanneer er veel voedsel is. Houtduiven maken in bomen en heggen een tamelijk slordig nest van takjes (een matje). Het legsel bestaat altijd uit twee witte eieren. Het broeden duurt zeventien dagen. De jongen worden gevoerd met zogenoemde **duivenmelk**. Dat is een mengsel van zaden met een brij uit de melkklieren in de krop van beide ouders. Omdat er vroeg in het jaar nog niet genoeg zaden zijn, zullen 'vroeg' jongen vaak niet krijgen wat ze nodig hebben en doodgaan. Jonge duiven zijn na drie weken vliegvlug. Houtduiven kunnen meer legsels per jaar hebben.

- **Duivenmelk: voedsel voor jonge duiven**

Voedsel

Het voedsel van de houtduif is voor een groot deel plantaardig (granen, eikels, peulvruchten, beukenootjes, kool, klaver, onkruiden als muur), maar hij eet ook slakjes, maden en poppen.

Holenduif

Beschrijving De holenduif is kleiner dan de houtduif en hij heeft een kortere staart. Het blauwgrijs van zijn veren is wat donkerder. Volwassen vogels hebben een glanzend groene vlek opzij van de hals, de jongen vaak nog niet. Op elke vleugel hebben ze zwarte strepen. De holenduif is 33 centimeter groot en weegt ongeveer 250 gram.

Voorkomen De holenduif is zowel stand- als trekvogel. Zoals de naam al doet vermoeden broeden deze duiven in hollen, soms in verlaten konijnenpijpen, holten in knotwilgen en andere bomen. De holenduif is een algemene broedvogel, die geleidelijk in Nederland in aantal toeneemt.

Gedrag/leefwijze De vogels die in de winter hier blijven, trekken op met groepen houtduiven die ongeveer hetzelfde gedrag vertonen. De holenduiven zijn van de houtduiven te onderscheiden door hun snellere vleugelslag en aan het ontbreken van de witte vleugelbanden. Meestal vliegen ze met z'n tweeën, en niet in groepen.

Zwarte kraai

Beschrijving De zwarte kraai is inderdaad helemaal zwart. Hij lijkt veel op de jonge roek (zie verderop), maar zijn snavel is wat breder en stomper en hij heeft geen kale mondhoek. Het vliegen gaat wat lomer dan bij de roek. De vogel is ongeveer 47 centimeter groot.

Voorkomen De zwarte kraai is als broedvogel overal in ons land te vinden, van polders tot in bosgebieden.

Gedrag/leefwijze

Zwarte kraaien leven in paren of in gezinsverband, maar niet zoals roeken in kolonies. Het nest van de zwarte kraai is goed verborgen in bomen en struiken. Meestal worden een stuk of vijf eieren gelegd. Jonge en ongepaarde zwarte kraaien kunnen in grote zwerfgroepen voorkomen, tot wel een paar honderd stuks.

- Zwarte kraaien leven in paren of gezinsverband -

Voedsel

Het voedsel van deze kraai is zowel plantaardig als dierlijk. Zwarte kraaien zijn schadelijk voor jong kleinwild (pasgeboren haasjes) en jonge weidevogels. In de broedtijd eten ze vooral de eieren.

Ook op vuilnisbelten, bij maïskuilen en bij doodgereden dieren langs wegen zien we vaak zwarte kraaien. Pasgeboren lammetjes zijn soms ook slachtoffer van zwarte kraaien.

Roek

Beschrijving

De roek is zwart en heeft een purperachtige metaalglans over zijn veren. Zijn snavel is vrij smal en puntig en heeft een kale witte plek bij de teugel (snavelwortel). Deze plek is er niet bij de jonge vogels. Zijn vleugelslag is sneller dan die van de zwarte kraai. De roek heeft bovendien een 'broek' van afhappende dijveren. Met zijn 46 centimeter is hij iets kleiner dan de zwarte kraai.

Gedrag/leefwijze

De roek is een echte kolonievogel met soms wel een paar honderd nesten. Ze zwerven ook buiten de broedtijd vaak in groepen over bouw- en weilanden. Roeken maken hun nesten bij elkaar in hoge bomen. Daarin zijn ze niet kieskeurig. Veel kolonies bevinden zich naast drukke wegen. De nesten worden vaak meer dan een jaar gebruikt.

Voedsel

Roeken eten zaden, bessen, regenwormen, larven, slakken, enzovoorts, maar ook aas. Anders dan zwarte kraaien prederen ze niet op nesten en jonge vogels. Aan de ene kant kunnen roeken schade aanrichten in de landbouw (pootaardappelen, maïs), aan de andere kant zorgen ze voor het opruimen van schadelijke insecten als **emelten** en **ritnaalden**.

- **Emelten: larven van een langpootmug**
- **Ritnaalden (of koperwormen): larven van een kever uit de familie kniptorren**

ROEK

Kauw

Beschrijving De kauw is zwart en heeft een grijze vlek in de nek en bij het gehoor. Zijn lichtgrijze ogen vallen erg op. Met een grootte van 33 centimeter is de kauw de kleinste kraaiachtige in ons land.

Vorkomen De kauw komt haast overal voor. Ze hebben een voorkeur voor hoge gebouwen (kerken, kastelen) en boerderijen.

Gedrag/leefwijze

Omdat hij altijd in holen broedt, is hij nog weleens een concurrent van bijvoorbeeld de holenduif of de steenuil. Als het kan, vormen kauwen kolonies. Vooral in de winter zwerven ze in grote groepen. Hun nesten maken kauwen soms ook in schoorstenen. In de winter ontstaan daardoor bij onvoldoende onderhoud weleens schoorsteenbranden.

- Kauw in schoorsteen kan brand veroorzaken -

Voedsel Het voedsel van de kauw is voornamelijk plantaardig. Kauwen zoeken onder andere peulvruchten, maïs en graan, zodat ze bij de teelt daarvan schade kunnen aanrichten. De kauw eet ook wel wormen en insecten.

Ekster

Beschrijving De ekster valt direct op door zijn zwart witte verenpak en zijn lange staart. Over de veren ligt een blauwgroene purperen glans. De ekster kan ongeveer 46 centimeter groot worden.

Voorkomen De ekster komt vaak in paren of in kleine groepen voor in open landschappen met wat bomen en struiken. Hij is ook steeds meer te vinden in bebouwd gebied.

Gedrag/leefwijze Eksters maken een rond tot ovaal nest met één of twee vlieggaten aan de zijkant. Deze nesten bouwen ze vaak bovenin hoge bomen.

Voedsel Eksters gaan niet alleen af op zangvogels en hun nesten, maar weten ook de eieren van dorpseenden te vinden. Jonge eenden en hazen zijn voor de ekster niet veilig.

Gaai

Beschrijving De gaai (vroeger Vlaamse gaai genoemd) heeft een roze bruine romp, een zwarte staart met een witte stuit en blauwzwart gestreepte vleugeldekkveren. Hij is ongeveer 34 centimeter groot.

Voorkomen De gaai is in Nederland een standvogel, maar in de herfst komt er nog een behoorlijke doortrek van noordelijke vogels bij. Hij is te vinden in bossen en parken.

Gedrag/leefwijze Het nest van de gaai is doorgaans te vinden in jong opgaand hout.

Voedsel Zijn voedsel bestaat meestal uit zaden, eikels, rupsen en kevers, maar in het voorjaar kan hij aardig huishouden in de nesten van zangvogels. Hij zoekt de nesten stelselmatig af naar eieren en jongen.